

EDICIJA KLASICI SVETSKE KNJIŽEVNOSTI

- VODENICA NA FLOSI, Džordž Eliot
VELIKI GETSBI, Skot Ficdžerald
PRVI LJUBAVNIK, Anton Čehov
POSLEDNJE SKRETANJE ZA BRUKLIN, Hjubert Selbi
ČETIRI TRAGEDIJE: ROMEO I JULIJA,
HAMLET, MAGBET, KRALJ LIR, Vilijam Šekspir
PRESUDA – SABRANE PRIPOVETKE, Franc Kafka
NA PUTU, Džek Keruak
OŠTRICA BRIJAČA, Somerset Mom
DAMA S KAMELIJAMA, Aleksandar Dima Sin
ČOVEK BEZ OSOBINA, Robert Muzil
JADI MLADOGA VERTERA, Johan Volfgang Gete
STAKLENO ZVONO, Silvija Plat
JEDNA SVANOVA LJUBAV, Marsel Prust
MRTVE DUŠE, Nikolaj Gogolj
TES OD RODA D'ERBERVILA, Tomas Hardi
PROCES, Franc Kafka
ZLOČIN I KAZNA, Fjodor Dostojevski
SLIKA DORIJANA GREJA, Oskar Vajld
IDIOT, Fjodor Dostojevski
MALE ŽENE / DOBRE SUPRUGE, Luiza Mej Olkot
ODABRANE DRAME: ČOVEK JE ČOVEK, OPERA ZA TRI GROŠA;
MAJKA HRABROST I NJENA DECA, Bertolt Breht
BOGORODIČINA CRKVA U PARIZU, Viktor Igo
ZAPISI IZ PODZEMLJA, Fjodor Dostojevski
FRANKENŠTAJN ILI MODERNI PROMETEJ, Meri Šeli
MAJSTOR I MARGARITA, Mihail Bulgakov
ANA KARENJINA, Lav Tolstoj
MOBI DIK, Herman Melvil
BRAĆA KARAMAZOVI, Fjodor Dostojevski
RUĐIN / OČEVI I DECA, Ivan Turgenjev
EVGENIJE ONJEGIN, Aleksandar Puškin
GOSPOĐA BOVARI, Gistav Flober
MALI LJUDI / DŽOINI DEČACI, Luiza Mej Olkot
SRCE TAME, Džozef Konrad

LAV TOLSTOJ

RAT *i* MIR

II TOM

Preveo
Jovan Maksimović

Laguna

Naslov originala

Лев Толстой
ВОЙНА И МИР

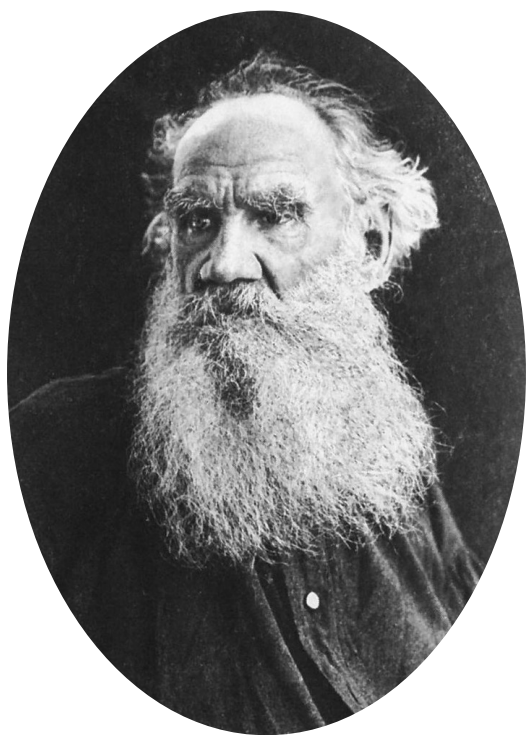
Translation copyright © 2022 za srpsko izdanje, LAGUNA

KLASICI
SVETSKE
KNJIŽEVNOSTI

EDICIJA SVETSKI KLASICI

Knjiga br. 35

Sadržaj

KNJIGA TREĆA

Deo prvi	11
Deo drugi	116
Deo treći	296

KNJIGA ČETVRTA

Deo prvi	441
Deo drugi	508
Deo treći	566
Deo četvrti	623

EPILOG

Deo prvi	693
Deo drugi	761
Rečnik manje poznatih reči i izraza	811
O autoru	827

KNJIGA TREĆA

Deo prvi

I

Krajem 1811. godine otpoče pojačano naoružavanje i usredsređivanje snaga Zapadne Evrope, a 1812. godine te sile – milioni ljudi, računajući tu i one koji su prevozili i hranili vojsku – krenuše sa zapada na istok, prema granicama Rusije prema kojima su se isto tako od 1811. godine prikupljale sile Rusije. Dvanaestog juna sile Zapadne Evrope predoše granicu Rusije te otpoče rat, to jest desi se događaj koji beše odvratn čovečjem razumu i celoj čovekovoju prirodi.

Milioni ljudi činili su jedan prema drugom takvu bezbrojnu količinu zločina, prevara, izdajstava, krađa, krivotvorenja, štampanja i puštanja u saobraćaj lažnih novčanica, pljačkanja, paljevina i ubistava koju za čitave vekove neće moći da sakupe letopisi svih sudova na svetu, a na koje u to doba ljudi koji su ih činili nisu gledali kao na zločine.

Šta je izazvalo taj neobičan događaj? Koji su bili njegovi uzroci? Istoričari sa naivnom uverenošću vele da su uzrok tome događaju bili: uvreda naneta hercogu oldenburškom, nesprovođenje kontinentalnog sistema, Napoleonova gramzivost za vlašću, pogreške diplomata i tako dalje.

Prema tome izlazi da je trebalo samo da Meternih, Rumjancov ili Taljeran, između svečanog prijema i soarea dadu sebi truda te

da što veštije sačine diplomatsku izjavu, ili da Napoleon piše Aleksandru: „Gospodine brate moj, pristajem da vratim vojvodstvo velikom knezu Oldenburškom“, pa rata ne bi ni bilo.

Razumljivo je da su savremenici tako shvatali stvar. Razumljivo je da se Napoleonu činilo da su uzrok ratu bile intrige Engleske, kao što je on to posle i govorio na ostrvu Svetoj Jeleni. Razumljivo je da se članovima engleskog parlamenta činilo da je uzrok rata bilo Napoleonovo vlastoljublje; da je knezu Oldenburškom izgledalo da je uzrok rata bilo nasilje učinjeno nad njim; da se trgovcima činilo da je uzrok rata bio kontinentalni sistem koji je upropašćivao Evropu; da se starim vojnicima i generalima činilo da je glavni uzrok bila neophodnost da oni dobiju posla; legitimistima onoga vremena da je bilo potrebno ponovo zavesti *les bons principes*,¹ a diplomatama onoga vremena – da je sve proizašlo otud što savez između Rusije i Austrije u 1809. godini nije bio dovoljno vešto sakriven od Napoleona, i što je nevešto bio napisan memorandum pod br. 178.

Mi danas možemo da razumemo da su ti, i još bezbrojna beskonačna množina uzroka, čija količina zavisi od bezbrojnih razlika u gledištima, izlazili pred savremenike; ali za nas potomke, koji posmatramo ogromnost izvršenog događaja u svem njegovom obimu i koji prodiremo u njegov prosti i strašni smisao – za nas ti razlozi izgledaju nedovoljni. Nama je nerazumljivo da bi milioni ljudi hrišćana mogli ubijati i mučiti jedan drugog stoga što je Napoleon bio vlastoljubiv, Aleksandar nepokolebljiv, politika Engleske podmukla a knez Oldenburški uvređen. Nemoguće je shvatiti kakvu vezu imaju te okolnosti sa samim faktom ubijanja i nasilja; zašto su usled toga što je veliki vojvoda uvređen hiljade ljudi s nekog sasvim drugog kraja Evrope ubijali i upropašćivali ljude iz Smolenske i Moskovske gubernije, i bivali ubijani od njih.

Nama potomcima, koji nismo istorici, niti smo ljudi zaneti procesom istraživanja, te prema tome posmatramo događaj sa nepomućenim zdravim smislom – nama se uzroci toga rata javljaju u neizbrojnoj množini. Što se više udubljujemo u istraživanje

¹ Fr.: stara dobra načela. (Prim. aut.)

uzroka, tim nam se sve više njih javlja, i svaki pojedinačno uzeti uzrok ili ceo jedan niz uzroka izgledaju podjednako tačni sami po sebi i podjednako pogrešni po svojoj ništavosti, kad se uporede s ogromnošću događaja, i podjednako lažni po svojoj nemoćnosti da bez učešća svih drugih istovremenih činilaca izazovu događaj koji se desio.

Taj Napoleonov nepristanak da povuče svoju vojsku nazad preko Visle i da vrati vojvodstvo velikom knezu Oldenburškom – ti njegovi nepristanci nisu za nas ništa ozbiljniji činioци ni uzroci velikoga rata no što bi to bila želja ili ne-želja kog bilo francuskog kaplара da stupi na odsluženje ponovnog roka; jer kad on ne bi hteo ići na odsluženje, i kad to ne bi hteo ni drugi, ni treći, ni hiljaditi kaplar i vojnik, utoliko bi manje ljudi bilo u Napoleonovoj vojsci, te rata ne bi moglo biti.

Da se Napoleon nije našao uvređen zahtevom da se povuče preko Visle i da nije zapovedio vojsci da nastupa, ne bi bilo rata; ali da su svi kaplari i narednici izjavili da ne žele da stupe na odsluženje ponovnog roka, rata takođe ne bi moglo biti. A ne bi moglo biti rata i da nije bilo intriga Engleske ili da nije bilo kneza Oldenburškog i osećanja uvrede kod Aleksandra, i da nije bilo apsolutističke vlasti u Rusiji, i da nije bilo Francuske revolucije i diktature i imperije koje su za njom došle, i svega onoga što je dovelo do Francuske revolucije, i tako dalje...

Bez ma kog od tih činilaca i uzroka ničega ne bi moglo biti. Znači, svi ti uzroci – milijarde uzroka – došli su istovremeno da bi izazvali ono što se desilo. I, prema tome, ništa nije bilo isključiv uzrok događaja, nego se događaj morao desiti samo stoga što se morao desiti.

Milioni ljudi, zaboravivši svoja čovečanska osećanja i svoj razum, morali su ići sa zapada na istok i ubijati sebi slične isto onako kao što su, nekoliko vekova pre toga, gomile ljudi išle sa istoka na zapad pa ubijali sebi slične.

Postupci Napoleona i Aleksandra od čijih je reči, bajagi, zavisilo da se događaj desi ili ne desi, bili su isto onoliko malo proizvodljivi kao i postupak svakog vojnika koji je u pohod išao izvlačenjem

kocke ili regrutovanjem. To nije moglo biti drukčije stoga što, da bi volja Napoleonova i Aleksandrova, ljudi od kojih je, tobože, zavisio događaj, bila izvršena, bilo je potrebno istovremeno postojanje bezbrojnih okolnosti bez kojih se događaj ne bih mogao zbiti. Bilo je neophodno da milioni ljudi u čijim je rukama bila stvarna sila: vojnici koji su pucali, vukli komoru i topove – potrebno je bilo da oni pristanu da izvrše tu volju pojedinih i slabih ljudi, i da budu dotle dovedeni bezbrojnom količinom isprepletenih i različitih uzroka.

Fatalnost je u istoriji neizbežna za objašnjenje nerazumnih pojava, to jest onih čiju razumnost mi ne shvatamo. Što se mi više trudimo da razumno objasnimo te pojave u istoriji, utoliko one postaju za nas nerazumnije, neshvatljivije.

Svaki čovek živi za sebe, koristi se slobodom da bi postigao svoje lične svrhe i oseća svim bićem svojim da sad može učiniti ili ne učiniti takav i takav postupak; ali čim ga učini, odmah je taj postupak, učinjen u izvesnom momentu vremena, nepovratan, te postaje svojina istorije u kojoj on, taj postupak, ima ne slobodan, već unapred opredeljen značaj.

Postoje dve strane života u svakom čoveku: život lični, koji je tim slobodniji što su interesi tog života apstraktniji, duhovniji – i život stihijski, jatomični, u kom čovek neizbežno samo vrši zakone koji su mu unapred propisani.

Čovek svesno živi za sebe, ali je on u isti mah i nesvesno oruđe pri ostvarivanju istorijskih, opštečovečanskih svrha. Izvršeni postupak je nepovratan, i njegovo dejstvo koje se vrši u isto vreme kad i milioni postupaka drugih ljudi dobija istorijski značaj. Ukoliko čovek više stoji na društvenim lestvicama, što je sa više ljudi u vezi, utoliko je očevidnija predopredeljenost i neizbežnost svakog njegovog postupka.

„Srce carevo je u ruci božjoj.“

Car je – rob istorije.

Istorija, tj. nesvesni, opšti, jatomični život čovečanstva, koristi se za svoj račun svakim minutom života careva kao oruđem za svoje ciljeve.

* * *

Napoleon, bez obzira na to što mu je više nego ikad, sad 1812. godine, izgledalo da od njega zavisi da proliva ili da ne proliva krv svojih podanika – *verser ou ne pas verser le sang de ses peuples* – kako mu je u posljednjem pismu pisao Aleksandar – nikad nije bio više nego sad potčinjen onim neizbežnim zakonima koji su ga primoravali – premda se njemu činilo da on to čini, bajagi, sasvim proizvoljno – da radi za opštu stvar, za istoriju, ono što se moralo dogoditi.

Ljudi Zapada kretali su se na Istok radi toga da ubijaju jedan drugog. I, po zakonu istovremenosti uzroka, falsifikovaše se sami sobom i pojavise se istovremeno s tim događajem hiljade sitnih i neznačajnih uzroka za taj pokret i za rat: optužbe zbog nesprovođenja kontinentalnog sistema; i knez Oldenburški; i maršovanje trupa u Prusku, koje beše preduzeto, kao što je mislio Napoleon, samo zato da bi se postigao oružani mir; i ljubav, i navika, francuskog imperatora za rat koja se podudarala sa raspoloženjem njegovog naroda; oduševljenje grandioznošću pripremanja; i rashodi zbog pripremanja; i potreba da se docnije postignu takve koristi kojima bi se nadoknadili ti rashodi; i počasti u Drezdenu koje su Napoleonu mozak zavrtele; i diplomatski pregovori koji su, prema shvatanju savremenika, bili vođeni sa iskrenom željom da se postigne mir a koji su samo u srce vređali samoljublje i jedne i druge strane; i milioni miliona drugih uzroka koji se podvukoše pod događaj koji je imao da se zbude, a koji su se zbili u isto vreme kad i on.

Kad jabuka sazre i padne – zašto ona pada? Da li stoga što teži k zemlji; da li stoga što joj se peteljka osušila; da li stoga što je sunce suši, što je otežala, što je vetar stresa; da li stoga što mališan koji ispod nje stoji hoće da je pojede?

Ništa od svega toga nije uzrok. Sve to samo je istovremeno zbivanje onih uslova pod kojima se događa svaki životni, organski, stihijski događaj. I onaj botaničar koji nađe da jabuka pada stoga što se ćelijsko tkivo raspada, i tome slično, biće isto onako u pravu

kao i ono dete koje stoji dole i koje će reći da je jabuka pala stoga što je ono htelo da je pojede i što se ono za to molilo Bogu.

Isto tako će biti i neće biti u pravu onaj koji rekne da je Napoleon pošao u Moskvu stoga što je on to hteo, i da je stoga propao što je Aleksandar zaželeo njegovu propast, kao što će biti i neće biti u pravu onaj koji rekne da je potkopano brdo ispod koga je odvađeno milion tovara palo stoga što je poslednji radnik udario ispod njega poslednji put budakom.

U istorijskim događajima takozvani veliki ljudi su samo vinjete što daju naziv događaju; oni isto onako, kao i vinjete, imaju manje od svega ostalog veze sa samim događajem.

Svaki njihov postupak, koji se njima samima čini proizvoljnim, u istorijskom smislu je neproizvoljan i stoji u vezi sa celim tokom istorije, i od iskona je opredeljen.

II

Dvadeset devetog maja Napoleon ode iz Drezdena, gde je bio proveo tri nedelje, okružen dvorom sastavljenim iz prinčeva, velikih vojvoda, kraljeva, pa čak i jednog cara. Napoleon pred odlaskom pomilova po glavi prinčeve, kraljeve i cara, koji su to bili zaslužili; očita lekciju kraljevima i prinčevima kojima nije bio zadovoljan; obdari svojim sopstvenim, to jest otetim od drugih kraljeva, biserima i brilijantima caricu austrijsku, pa, kao što priča njegov istorik, nežno zagrlivši imperatorku Mariju Lujzu, ostavi je ojađenu tim rastankom koji kada nije mogla da podnese ona, ta Marija Lujza koja se smatrala njegovom ženom, premda je Napoleon imao u Parizu još jednu drugu suprugu.

Kraj svega toga što su diplomate još čvrsto verovala u mogućnost mira, te su se u tu svrhu i svojski trudili; kraj svega toga što je imperator Napoleon sam pisao pismo imperatoru Aleksandru oslovljavajući ga „Gospodaru brate moj“ i iskreno ga uveravajući da on ne želi rata i da će ga uvek voleti i visoko ceniti – Napoleon ipak pođe svojoj vojsci te izdavaše na svakoj stanici nove naredbe

koje su imale za zadatak da požure maršovanje armije sa zapada na istok.

On putovaše u putničkim karucama sa šest konja, okružen paževima, ađutantima i pratnjom, u pravcu Poznanj, Torn, Dancig i Kenigsberg. U svakoj od tih varoši hiljadama ljudi dočekivahu ga sa strepnjom i ushićenjem.

Vojska se kretala sa zapada na istok, a zaprega od šest konja, koja se češće putem smenjivala, vozila ga je u istom pravcu. Dese-tog juna on stiže vojsku pa zanoći u vilkoviskoj šumi, u spremljenom za nj konaku na imanju jednog poljskog grofa.

Sutradan Napoleon, prestigavši vojsku, dođe u karucama na reku Njemen pa, u nameri da razgleda mesto prelaza preko reke, preobuče se u poljski mundir te izjaha na obalu.

Ugledavši na drugoj strani reke kozake i nedogledne stepe, u čijoj sredini beše „sveti grad Moskva“, prestonica države slične skitskoj, kamo je nekada dohodio i Aleksandar Makedonski, Napoleon, iznenadno za sve, a protivno i strategijskim i diplomatskim obzirima – naredi da se nastupa, te sutradan njegove trupe staše prelaziti Njemen.

Dvanaestog, rano izjutra, izađe on iz šatora, razapetog toga dana na strmoj levoj obali Njemena, pa na durbin posmatraše kako iz vilkoviske šume izbijaju čitave reke njegovih trupa pa se razlivaju povrh tri mosta sagrađena preko Njemena.

Vojnici su znali da im je tu car, tražahu ga očima, pa kad bi našli na obali pred šatorom odvojenu od pratnje ljudsku figuru u kaputu i šeširu, oni bi bacali uvis kape i vikali bi: „Živeo car!“, pa bi jedni za drugima, nikad se ne iscrpljujući, ispadali, neprestano ispadali iz šume koja ih je dosad krila te bi, razdelivši se na tri mosta, prelazili na onu stranu.

„E, jakom će da nastane vojna! Car? More dok se samo on jednom razmahne, presešće nam ovo današnje izležavanje. Jes' bogami... Ene ga... Živeo, imperator! – Dakle to li su one, te azijske stepe!... Nikakva zemlja, brate. Doviđenja, Bošete! Rezervisaću ti najlepší dvorac u Moskvi. Doviđenja i srećan mi bio! A vide li cara? Živeo car! Ako me proizvedu za gubernatora u Indiji,

Gerarde, postaviću te za ministra u Kašmiru, to da znaš... Živeo car! Živeo, živeo! Eno ga tamo, vidiš li ga? Ja sam ga dvaput video, eto kô što sad tebe gledam. Mali kaplar... Video sam ga kako je okačio krst jednom između starih vojnika... Živeo car!...“, govorahtu glasovi starih i mladih ljudi najrazličitijih karaktera i položaja u društvu. Na svima licima tih ljudi čitao se jedan zajednički izraz radosti zbog početka davno očekivane vojne, i odanosti čoveku u sivom kaputu što je stojao na obali...

Trinaestog juna Napoleonu dovedoše jednog omanjeg, čisto-krvnog arapskog ata, a on se vinu na nj pa odjaha u galopu ka jednom između mostova preko Njemena, neprestano zaglušavan svečanim uzvicima, koje je on očevidno trpeo samo stoga što ljudima nije bilo moguće zabraniti da mu tim uzvicima iskazuju svoju ljubav. Ali ti uzvici, koji bi ga svuda pratili, bili su mu na dosadi i smetali su mu da se zadubi i sav preda ratnim brigama koje ga obuzeše od onoga dana kad se pridružio vojsci.

Preko jednog između mostova koji su se ljujli na čamcima pređe on na drugu stranu, naglo skrenu ulevo pa galopom odjaha u pravcu ka Kovnu, pri čemu su mu prethodili ushićeni gardijski konjički lovci koji su, praveći mu puta kroz trupe, leteli ispred njega. Dojahavši do široke reke Visle, on se zadržao kod jednog poljskog ulanskog puka koji je stojao na obali.

„*Vivat!*“, vikahu i Poljaci isto onako ushićeno, kvareći front i gnjaveći jedan drugog samo da ga vide. Napoleon razgleda reku, siđe s konja pa sede na jedno brvno što ležalo na obali. Na njegov nemi znak dodaše mu durbin, on ga stavi na rame srećnog paža, koji je dotrčao, pa stade da gleda preko reke. Zatim se zadubi u razmatranje mape, raširene povrh brvana. Ne dižući glavu, on reče nešto, a dvojica od njegovih ađutanata odleteše poljskim ulanima.

„Šta je? Šta je rekao?“ začu se u redovima poljskih ulana kad jedan ađutant dođe do njih.

Zapovest je bila da se nađe „brod“ – plicak pa da se prelazi na onu stranu. Poljski ulanski pukovnik, lep starac, pocrvenevši i zamuckujući u govoru od uzbuđenja, zapita ađutanta da li će

mu biti dozvoljeno da prepliva reku sa svojim ulanima, ne tražeći broda. On je, sa očevitim strahovanjem da će biti odbijen – kao dečko koji moli za dozvolu da uzjaše na konja – molio da mu dozvole da prepliva reku pred imperatorovim očima. Ađutant mu reče da imperator po svoj prilici neće biti nezadovoljan tom suvišnom usrdnošću.

Tek što ađutant to reče, kad stari brkajlija oficir, sav srećan, sa zažarenim očima, podignuvši gore sablju, viknu: „*Vivat!*“ pa, zapovedivši ulanima da pođu za njim, obode konja te odlete prema reci. On ljutito džarnu zbunjenog pod sobom konja pa bućnu u vodu upućujući se sve dalje prema matici reke. Stotine ulana skočiše za njim u reku.

Beše hladno i stravično na sredini i na brzini rečne matice. Preturajući se s konja, hvatajući se jedan za drugog, ulani upadahu s konja u vodu. Neki su konji tonuli, tonuli su i ljudi, ostali se upinjahu da plivaju, ko na sedlu ko držeći se konjima za grivu. Oni se naprezahu da plivaju napred na onu stranu pa, mada je onde samo za pola vrste dalje bio prelaz, oni su bili ponositi što oni plivaju i dave se u ovoj reci, pred očima čoveka koji je sedeo na brvnu pa čak ni gledao nije šta oni tamo rade.

Kad ađutant koji se bio vratio, izabravši zgodan trenutak, dozvoli sebi da obrati pažnju imperatorovu na odanost Poljaka prema njegovoj ličnosti, čovečuljak u sivom kaputu ustade pa, dozvavši sebi Bertijea, poče da hoda s njim tamo-amoo pored obale, izdajući mu naredbe, i ovda-onda nezadovoljno pogledajući na ulane koji su padali u vodu i davili se razonođujući njegovu pažnju.

Napoleon beše već odavno ubeđen da njegovo prisustvo na svima tačkama sveta, od Afrike pa čak do stepa zemlje Moskovije, podjednako poražava i baca ljude u samozaboravno bezumlje. On naredi da mu dovedu konja pa odjaha u svoj konak.

Oko četrdeset ulana utopi se u reci kraj svih čamacaa što su im bili poslani u pomoć. Većina se nekako dokotura nazad na ovu obalu. Pukovnik i nekoliko ljudi preplivaše reku i s teškom mukom izađoše na onu obalu. Ali tek što izađoše u mokrom kao

moća odelu sa kog su tekli mlazevi vode, oni kliknuše: „*Vivat!*“, ushićeno gledajući na ono mesto gde je pre stajao Napoleon, ali gde ga sad već ne beše, pa se u tom trenutku osećahu srećnima.

Te večeri Napoleon, između dve naredbe – jedna beše da se što pre dobave izrađene lažne ruske banknote pa da se unesu u Rusiju, a druga da se strelja jedan Saksonac u čijem se uhvaćenom pismu behu našli podaci o naredbama u francuskoj vojsci – između te dve naredbe Napoleon izdade i treću: da se poljski pukovnik koji se bez ikakve potrebe onako ludački strmoglavio u reku unese u spisak članova Legije časti, kojoj je sam Napoleon bio starešina.

*Quos vult perdere, dementat.*²

III

Ruski car je međutim već više od mesec dana živeo u Vilni, vršeci smotre i manevre. Ništa još ne beše spremljeno za rat koji su svi predosećali i zbog čijih priprema je car i došao iz Petrograda.

Opšteg plana operacija nije bilo. Kolebanja u pogledu toga koji je između predlaganih planova trebalo izabrati još više se pojačашe posle jednomesečnog boravka carevog u vrhovnoj komandi. U trima armijama bio je u svakoj zaseban glavnokomandujući, ali zajedničkog starešine nad celokupnom vojskom nije bilo: car ne htede da uzme na sebe tu dužnost.

Što je dalje car boravio u Vilni, tim se manje spremalo za rat jer se već svi behu premorili očekujući ga. Sve težnje ljudi što su bili oko gospodara kao da behu upravljene samo na to da mu pomognu da, zabavljajući se i dobro provodeći vreme, sasvim i zaboravi na rat.

Posle mnogih balova i gozbi kod poljskih magnata, kod dvorana pa i kod samog cara, juna meseca, jednom između poljskih carevih general-ađutanata dođe misao da general-ađutanti caru prirede obed i bal. Tu misao svi radosno prihvatitše. I gospodar

² Lat.: Onima koje hoće da upropasti [Jupiter najpre] oduzme pamet. (Prim. aut.)

dade pristanak. General-ađutanti skupiše po spisku potreban novac. Osoba koja je mogla caru biti najprijatnija bude pozvana da bude domaćica bala. Grof Benigsen, vlastelin tamošnje Vilnanske gubernije, ponudi svoju kuću van varoši za tu svečanost, te za 13. jun budu zakazani bal, ručak, vožnja na čamcima i vatromet u Zakreti, letnjikovcu grofa Benigsena.

Onog istog dana kad je Napoleon bio izdao naredbu da se pređe Njemen, te njegove prednje trupe, potisnuvši kozake, predoše rusku granicu – Aleksandar je provodio večer u Benigsenovom letnjikovcu – na balu što su mu ga priređivali general-ađutanti.

To beše vesela, sjajna svečanost i gozba. Znalci tog posla su govorili da je retko kad na jednom mestu bilo iskupljeno toliko lepota. I grofica Bezuhova je, u broju drugih ruskih dama što behu došle za carem u Vilnu, bila na tom balu, svojom teškom, takozvanom ruskom lepotom bacajući u zasenak vitke i prefinjene poljske dame. Elen te večeri bi zapažena i car je udostojiti te je pozva da s njom igra.

Boris Drubecki je, kao „beli udovac“, kao što on reče, ostavivši svoju ženu u Moskvi, bio takođe na tom balu pa, premda on sam ne beše general-ađutant, ipak je bio učesnik sa velikom sumom u spisku priređivača bala. Boris je sad bio bogat čovek koji je rangom bio daleko odmakao. On sad već nije tražio protekcije, nego je stajao „na ravnoj nozi“, barabar sa najvišima između svojih vršnjaka. On se nađe s Elenom u Vilni, pošto se već odavno ne behu videli, te se već slabo i sećahu šta je među njima bilo. Ali kako je Elen bila u velikoj milosti kod jedne vrlo visoke ličnosti a Boris se skoro bio oženio, to se oni sad sastaše samo kao stari dobri prijatelji.

U dvanaest časova noću još se igralo. Elen, nemajući pri ruci zgodnog kavaljera, sama se ponudi Borisu za mazurku. Oni su sedeli kao treći par. Hladnokrvno bacajući poglede na sjajna, obnažena ramena Elenina koja su se isticala iz haljine od zagasitog tila u zlatu, pričao joj je on o starim znancima, a naporedo s tim, neprimetno i za samoga sebe i za druge, ni na časak nije prestajao da pogledom prati gospodara koji je bio u toj istoj sali. Gospodar

nije igrao, on stojaše kod vrata pa bi zadržavao čas jedne, čas druge onim umiljatim rečima što ih je valjda samo on znao govoriti.

Na početku mazurke Boris vide kako general-ađutant Balašov, jedno između najbližih lica oko cara, priđe caru pa stade nepropisno, sasvim „nedvorski“, blizu kod cara koji je u taj mah razgovarao s jednom damom. Pošto je još neko vreme govorio s damom, gospodar pogleda upitno pa, očevidno shvativši da se Balašov ogrešio o dvorski red samo stoga što za to ima važnih uzroka, ovlašno klimnu glavom prema dami pa se okrenu Balašovu.

Tek što Balašov poče govoriti, kad se na gospodarevom licu ocrta zaprepašćenje. On uze Balašova podruku pa pođe s njim preko sale, i nesvesno za sebe čisteći sa obe strane na tri hvata širok put kroz one što se sklanjahu ispred njega.

Boris primeti uzbuđeno lice Arakčejevljevo u onaj mah kad je car bio pošao s Balašovom. Arakčejev, zagledavši se „ispod obrva“ u cara i šišteći svojim crvenim nosom, istače se iz gomile kao očekujući da će mu se car obratiti. Boris razumede da Arakčejev zavidi Balašovu i besan je što je nekakva očevidno važna novost mimo njega caru saopštena.

Ali car i Balašov prodoše, i ne primetivši Arakčejeva, na ulazna vrata, u osvetljen vrt. Arakčejev, pridržavajući špadu i pakosno pogledajući oko sebe, pođe na jedno dvadeset koraka nazorice za njima.

Dok je Boris i dalje pravio figure mazurke, neprestano ga je mučila misao: kakvu li je to Balašov novost doneo, i na koji bi je način on doznao pre drugih?

U figuri u kojoj je on trebalo da bira dame, šapnuvši Eleni da hoće da uzme groficu Potocku, koja kanda beše izišla na balkon, on, klizeći nogama po parketu, istrča na izlazna vrata u vrt pa, spazivši cara kako s Balašovom ulazi na terasu, zastade. Gospodar i Balašov se behu uputili ka vratima. Boris, zbunivši se što bajagi nije bio stigao da se skloni, učtivo se pribi uz dovratak pa saže glavu.

Car sa uzbuđenjem lično uvređenog čoveka izgovaraše ove završne reči:

„Bez objave rata ući u Rusiju! Ali ja ću se smiriti tek tada kad nijednog naoružanog neprijatelja ne bude više na mojoj zemlji!“, reče on.

Caru je, kao što se Borisu učini, prijatno bilo da kaže te reči: on beše zadovoljan formom izraza svoje misli, ali mu ne beše pravo što ih je Boris čuo.

„Ali to niko da ne zna!“, dodade gospodar namrgodivši se.

Boris oseti da su se te reči na njega odnosile pa zažmurivši lako saže glavu. Car opet uđe u salu te još jedno pola sata ostade na balu.

Boris prvi doznade vest da su francuske trupe prešle Njemen, te je tako bio u mogućnosti da pokaže nekim važnim licima da on zna mnogo šta što je skriveno od drugih, te je pomoću toga bio u mogućnosti da se, u očima tih osoba, još više digne.

* * *

Vest da su Francuzi prešli Njemen bila je naročito iznenadna posle čitavog meseca uzaludnog očekivanja, pa još na balu! Car, u prvom trenutku kad je vest dobio, pod uticajem ogorčenja i uvrede, nađe onu docnije znamenitu izreku koja se i njemu samom dopala a koja je potpuno izražavala njegova osećanja.

Vrativši se kući sa bala, car u dva časa po ponoći posla po sekretara Šiškova pa mu naredi da napiše naredbu trupama i reskript feldmaršalu knezu Saltikovu, u koji je zahtevao da se neizostavno unesu reči: kako se on neće umiriti dogod se makar jedan naoružani Francuz bude nalazio na ruskom zemljištu.

Sutradan je bilo napisano ovo pismo Napoleonu:

„Gospodaru brate moj! Juče mi je dostavljeno da su – kraj sve iskrenosti s kojom sam ja vodio računa o svojim obavezama prema Vama – Vaše trupe prešle rusku granicu, a baš ovoga časa dobih iz Petrograda notu kojom me grof Loriston izveštava, povodom tog upada, da se Vaše veličanstvo osećate u neprijateljskim odnosima sa mnom od onoga dana kada je knez Kurakin zatražio od vas svoje pasporte.

Razlozi na kojima je vojvoda Basano zasnivao svoje odbijanje da izda te pasporte nikada me ne bi mogli pobuditi da pretpostavljam da bi postupak mog poslanika mogao poslužiti kao povod za napad. I stvarno, knez Kurakin za to nije imao od mene naredbe, kao što je on to i sam izjavio; i tek što sam to doznao, ja sam bez odlaganja izjavio svoje nezadovoljstvo knezu Kurakinu naredivši mu da, kao i dotle, vrši i dalje poručene mu dužnosti.

Ako Vaše veličanstvo ne namerava da proliva krv naših podanika zbog jednog ovakvog nesporazuma te ako ste voljni izvesti svoje trupe iz ruskih oblasti, ja ću sve što se zbilo smatrati kao da nije ni bilo i sporazum će između nas biti mogućan. U protivnom slučaju ja ću biti primoran da odbijam napad koji ničim od moje strane nije bio izazvan.

Vaše veličanstvo, još imate mogućnosti da izbavite čovečanstvo od nesreće novoga rata. Ja sam...“

Original potpisao:

ALEKSANDAR

IV

Trinaestog juna, u dva časa po ponoći, car, dozvavši k sebi Balašova i pročitavši mu svoje pismo za Napoleona, naredi mu da odnese to pismo i da ga lično preda francuskom imperatoru. Šiljući Balašova car mu ponovi reči kako se on neće smiriti sve donde dok se ijedan oružani francuski vojnik na ruskom zemljištu bude nalazio – i naredi mu da neizostavno saopšti te reči Napoleonu. Car ne napisa te reči u pismu Napoleonu jer je svojim taktom osećao da je nezgodno da se te reči izgovore u času kad se čini poslednji pokušaj za izmirenje, ali on naredi Balašovu da ih lično neizostavno ipak kaže Napoleonu.

Krenuvši noću između trinaestog i četrnaestog, Balašov, praćen od jednog trubača i dva kozaka, naiđe u svanuće u selu Rikonti

na francuske predstraže s ove strane Njemena. Zadržase ga francuski konjički stražari.

Francuski husarski narednik, u višnjikastom mundiru i šubari, viknu na Balašova koji je prilazio zapovedivši mu da stane. Balašov ne stade odmah nego se i dalje polako približavaše putem.

Narednik, namrštivši se i progundavši nekakvu psovku, nasrnu konjskim grudima na Balašova, maši se sablje i grubo podviknu ruskom generalu pitajući ga je li on gluv te ne čuje što mu se govori. Balašov mu kaza ko je. Narednik posla vojnika oficiru.

Ne obraćajući na Balašova pažnju, narednik produži razgovor sa drugovima o prilikama svoga puka pa i ne gledaše u ruskog generala.

Balašovu beše sad neobično čudnovato, posle njegove svagdašnje blizine najvišoj vlasti, posle razgovora još pre tri časa s carem, i uopšte njemu koji je, već po svojoj službi, bio navikao na pažnju i na počasti – neobično mu beše da sad tu, na ruskom zemljištu, iskusi ovako neprijateljsko, i što je najgore, neučtivo držanje grube sile prema sebi.

Sunce tek što beše počelo da izgreva iza oblaka; u vazduhu beše sveže i rosnato. Putem iz sela jàvili su stado. Iz njiva, jedna za drugom, kao bobuci na vodi, iskakahu ševe cvrkućuci.

Balašov pogledaše oko sebe očekujući da dođe oficir iz sela. Ruski kozaci i trubač i francuski konjanici čutečki bi se ovda-onda pogledali.

Francuski husarski pukovnik, očigledno tek što beše ustao, izjaha iz sela na lepom gojenom đogatu praćen od dva husara. Na oficiru, na vojnicima i na konjima im beše izgled zadovoljstva i kicošenja.

To beše ono prvo vreme rata kad su se trupe još nalazile u uobičajenom stanju, skoro u mirnodopskoj delatnosti, kao na smotri, samo sa prisenkom gizdavog ratničkog držanja u odelu, i sa moralnim prisenkom one veselosti i preduzetnosti koje uvek prate početak ratovanja.

Francuski pukovnik se jedva uzdržavaše od zevanja, ali je bio pristojan i očigledno je shvatao sav Balašovljev značaj. On ga odvede mimo svoje vojnike iza lanca pa mu reče da će njegova želja

da bude predstavljen imperatoru verovatno biti odmah ispunjena jer se carev stan, ukoliko on to zna, nalazi negde vrlo blizu.

Oni projahашe kroz selo Rikonti mimo francuskih konjoveza, mimo stražara i vojnika, koji odavahu čast svom pukovniku i radoznalo se zagledahu u ruski mundir, pa izađoše na drugu stranu sela. Po rečima pukovnikovim, načelnik divizije se nalazio svega na dva kilometra daljine; on će primiti Balašova i odvesti ga kamo je upućen.

Sunce već beše izgrejalo te se veselo blistalo na jarkom zelenilu.

Tek što oni izjahaše iza krčme na brdo, kad se njima u sretnje, ispod brda, ukaza jedna gomilica konjanika, a pred njima na vranom atu, sa sjajnom spram sunca uzdom, jahaše visoka rasta čovek u šeširu s perjem, sa crnom kosom koja mu padaše na rame-na, u crvenoj kabanici i s dugim nogama isturenima napred kao što jašu Francuzi. Taj čovek pojaha galopom u susret Balašovu, blistajući i trepereći na jarkom junskom suncu svojim perjem, dragim kamenjem i zlatnim gajtanima.

Balašov već beše na rastojanju za dva konja od konjanika koji mu sa svečano teatralnim licem jahaše u susret u grivnama, perju, đerdanima i zlatu – kad mu Julner, onaj francuski pukovnik, prošapta: „Kralj napuljski.“ I zbilja, to beše Mira, zvani sada napuljski kralj.

Premda beše sasvim nepojmljivo otkud je on sad bio napuljski kralj; ali tako su ga zvali, i on sam je bio u to ubeđen te je stoga imao svečaniji i važniji izgled no ranije. On beše tako uveren da je on zbilja napuljski kralj da kad su mu uoči njegovog odlaska iz Napulja, za vreme njegove šetnje po varoši sa ženom, nekoliko Talijana doviknuli: „Živeo kralj!“, on se sa setnim osmehom okrete ženi pa joj reče: „Oni, siroti, i ne znaju da ih sutra ostavljam!“

No kraj svega toga što je on tvrdo verovao da je napuljski kralj i što je žalio svoje podanike jer ih je ostavljao – u poslednje vreme, pošto mu beše zapovedeno da se opet vrati u službu, a naročito posle viđenja s Napoleonom u Dancigu, kad mu je taj previsoki šurak rekao: „Ja sam vas načinio kraljem da kraljujete ne po svojoj no po mojoj pameti“ – on se veselo lati znanog mu ratničkog

posla pa, kao sit al' još neugojen konj, osetivši se u sprezi, razigra se u rukunicama i, nagizdavši se što je moguće šarenije i skuplje, veseo i zadovoljan, leteo je na konju drumovima Poljske ni sam ne znajući kamo i zašto.

Ugledavši ruskog generala, on sasvim kraljevski svečano zabaci unazad glavu sa nakudravljenom do ramena kosom i upitno pogleda francuskog pukovnika. Pukovnik ponizno saopšti njegovom veličanstvu značenje Balašova, čije prezime ne mogaše da izgovori.

„*De Bal-macheve!*“, reče kralj, savlađujući svojom odlučnošću teškoću što beše pred pukovnikom. „Vrlo mi je milo da se s vama upoznam, generale“, dodade on sa kraljevski milostivim gestom.

Ali čim poče da govori glasno i brzo, sve ga njegovo kraljevsko dostojanstvo najedared izneveri, i on, ni sam to ne primećujući, pređe na urođeni mu ton dobrodušne familijarnosti. On stavi svoju ruku na grivu Balašovljeva konja.

„*Eh, bien, général, tout est à la guerre, à ce qu'il paraît*“,³ reče on baš kao žaleći o stvari o kojoj on nije mogao suditi.

„*Sire*“, odgovori mu Balašov, „*l'Empereur mon maître ne désire point la guerre, et comme Votre Majesté le voit*“,⁴ reče Balašov, upotrebljavajući reči *vaše veličanstvo* u raznim oblicima, s neizbežnom afektacijom učestavanja titule obraćajući se licu kome je ta titula još novost.

Lice Miraovo sijaše glupim zadovoljstvom za vreme dok je slušao Balašova... Ali kraljevski položaj ima i svoje obaveze. On osećao potrebu da se, kao kralj i kao saveznik, razgovori s poslanikom Aleksandrovim o državnim poslovima. On sjaha s konja pa, uzevši podruku Balašova i odmaknuvši se na nekoliko koraka od svite koja je učtivo čekala, pođe s njim tamo-ovamo, trudeći se da govori kraljevski.

On napomenu da je imperator Napoleon uvređen zahtevom da povuče vojsku iz Pruske, a naročito sada kad je taj zahtev na

³ Fr.: No šta je, generale, ovo je kanda rat? (Prim. aut.)

⁴ Fr.: Veličanstvo... moj gospodar ruski car ne želi rat, kao što Vaše veličanstvo izvoleva videti. (Prim. aut.)

sve strane razglašen, te je time uvređeno dostojanstvo Francuske. Balašov mu reče da u tom zahtevu nema ničega uvredljivoga, jer...

Mira ga prekide.

„Dakle vi mislite da izazivač rata nije bio car Aleksandar?“, reče on najedared sa dobrodušno glupim osmehom.

Balašov reče po čemu on nalazi da je začetnik vojne stvarno bio Napoleon.

„*Eh, mon cher général*“, opet mu upade u reč Mira, „*je désire de tout mon cœur que les Empereurs s'arrangent entre eux, et que la guerre commencée malgré moi se termine le plus tôt possible*“,⁵ reče on tonom kojim govore kočijaši koji žele da i dalje ostanu dobri prijatelji kraj sve zavade svojih gazda.

I tu on sad pređe na raspitivanje o velikom knezu, o njegovom zdravlju i o uspomenu na vreme što ga je on s njim veselo i zanimljivo proveo u Napulju. Zatim najedared, baš kao setivši se svog kraljevskog dostojanstva, Mira se svečano isprsi, stade u onu istu pozu u kojoj je stojao kad su ga krunisali pa, pomahujući desnom rukom, reče:

„Neću da vas više zadržavam, generale: želim uspeha vašoj misiji“ pa, lepršajući crvenom vezenom kabanicom i perjem i blešteći dragocenostima, on ode ka pratnji koja ga učtivo čekaše.

Balašov odjaha dalje računajući prema rečima Miraovim da će vrlo uskoro biti izveden pred samog Napoleona. Ali, mesto brzog viđenja s Napoleonom, stražari pešačkog korpusa Davuovog opet ga zadržашe kod idućeg zaseoka, kao i u prednjem lancu, a dozvani ađutant korpusnog komandanta odvede ga u selo maršalu Davuu.

V

Davu beše Arakčejev imperatora Napoleona, ali Arakčejev ne kukavica nego onako isto ispravan, nemilosrdan i koji svoju odanost ne zna drukčije da iskazuje no nemilosrdnošću.

⁵ Fr.: Ah, dragi moj generale... ja želim od sveg srca da imperatori izravnaju tu stvar među sobom, te da se rat, otpočet ne po mojoj želji, okonča što je moguće pre. (Prim. aut.)

U mehanizmu državnog organizma potrebni su ti ljudi kao što su potrebni vukovi u organizmu prirode, i njih uvek ima, uvek se javljaju i drže, ma kako da inače njihovo prisustvo i blizina uz državnog glavara izgledaju nedolično. Samo tom neophodnošću može se objasniti kako se mogao u onakvoj sili održati, kod viteški blagorodnog i nežnog Aleksandra, neobrazovani i *nepri-dvorni* Arakčejev, koji je sam lično čupao i kidao s lica brkove grenadirima, a koji, po slabosti svojih živaca, sam nije mogao da podnosi opasnosti.

Balašov zateče maršala Davua u šupi seljačke kuće gde sedi na bačvici, zadubljen u neki kancelarijski rad – proveravao je račune. Ađutant stojaše kraj njega. Moglo se za nj naći i bolje mesto za rad, ali maršal Davu beše jedan između onih ljudi koji sebe navalice stavljaju u najcrnje životne prilike samo da bi posle imali prava da budu mrgodni i neraspoloženi. Iz tog istog razloga su takvi ljudi uvek žurno i uporno zaposleni.

„Gde tu da čovek misli o srećnoj strani čovečjeg života, kad, eto vidite, ja u prljavoj šupi na bačvici sedim i radim“, govorio je izraz njegovog lica.

Glavno uživanje i potreba tih ljudi sastoji se u tome da kad gde naiđu na životnu svežinu, oni toj svežini bace u oči svoju mračnu, upornu delatnost. To zadovoljstvo je učinio sebi i Davu kad mu dovedoše Balašova. On se još jače zadubi u svoj rad kad ruski general uđe, pa ugledavši kroz naočari Balašovljevo lice, veselo pod utiskom divnog jutra i razgovora s Miraom, on ne ustade, čak se i ne mrdnu, no se još jače natmuri i zlurado osmehnu.

Primitivši na Balašovljevom licu neprijatan utisak usled takvog dočeka, Davu diže glavu pa ga hladno zapita šta želi.

Računajući da je mogao biti ovako ružno dočekan samo stoga što Davu ne zna da je on general-ađutant cara Aleksandra, pa čak i njegov predstavnik pred Napoleonom, Balašov se požuri da mu saopšti svoj rang i značaj. Protivno njegovom očekivanju, Davu, pošto sasluša Balašova, posta još grublji i suroviji.

„A gde vam je pismo?“, reče on. „Dajte ga ovamo pa ću ga poslati imperatoru.“

Balašov reče da on ima naređenje da pismo preda lično samom imperatoru.

„Naređenja vašeg imperatora vrše se u vašoj vojsci, a ovde“, reče Davu, „vi imate da činite ono što vam se kaže.“

Pa baš kao zato da dá ruskom generalu da još jače oseti svoju zavisnost od grube sile, Davu posla ađutanta po dežurnog.

Balašov izvadi kuverat koji je sadržavao carevo pismo pa ga stavi na sto, sto koji se sastojao iz položenih povrh dva burenceta vrata na kojima su strčale dve očupane šarke. Davu uze kuverat pa pročitá adresu.

„Vi ste potpuno u pravu da mi ukazujete ili ne ukazujete poštovanje“, reče Balašov. „No dopustite mi da vam primetim da ja imam čast vršiti dužnost general-ađutanta njegovog veličanstva...“

Davu ga samo pogleda ćuteći i izvesno uzbuđenje i zbunjenost što se ocrta na Balašovljevom licu očevidno mu učini zadovoljstvo.

„Vama će se već ukazati što vam sleduje“, reče on pa, turivši kuverat u džep, iziđe iz šupe.

Odmah zatim uđe ađutant maršalov gospodin De Kastre pa odvede Balašova u spremljenu za nj sobu.

Balašov ruča toga dana u šupi s maršalom na istim vratima na buradima.

Sutradan Davu izjaha rano izjutra pa, pozvavši sebi Balašova, ubedljivo ga zamoli da zasad ostane ovde i da se kreće zajedno sa багаžem, ako za to dođe naredba, ali da ne razgovara ni s kim drugim osim sa gospodinom De Kastream.

Posle četvorodnevne usamljenosti, dosade, svesnosti o svojoj potčinjenosti i ništavnosti, što je bilo naročito osetno posle one sredine moći u kojoj se on još tako nedavno nalazio: posle nekoliko marševa zajedno sa maršalovim багаžem, sa francuskim trupama koje su zauzimale svu okolinu, Balašov bude doveden u Vilnu, koju su sad zauzimali Francuzi, na ono isto mesto predstraže sa kog je on pre četiri dana bio pošao iz Vilne.